

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 7.041:235.3
252:929 Janez Nepomuk
Prejeto: 16. 12. 2005

Ana Lavrič

dr. umetnostnozgodovinskih znanosti, znanstvena svetnica, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU,
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
e-mail: lavric@zrc-sazu.si

**Sv. Janez Nepomuk, varuh dobrega imena
in zaščitnik pred zlobnimi jeziki
Pridiga na god sv. Janeza Nepomuka leta 1813
v Ljubljani**

IZVLEČEK

Prispevek sestavljajo trije deli: ikonografska predstavitev sv. Janeza Nepomuka, predstavitev pridige iz fonda Arhiva Republike Slovenije na temo Nepomukovega patronata in prepis celotnega besedila pridige.

KLJUČNE BESEDE

Ikonomografija, homiletika, sv. Janez Nepomuk, Valentin Metzinger, Antonio Paroli, Anton Jožef Lerchinger, Ljubljana, zbirka pridig, obrekovanje, spovedna molčečnost

SUMMARY

ST. JOHN NEPOMUCENE, GUARDIAN OF REPUTATION AND PATRON BEFORE WICKED TONGUES SERMON ON NAME DAY OF ST. JOHN NEPOMUCENE IN 1813 IN LJUBLJANA

The contribution is composed of three parts: iconographic presentation of St. John Nepomucene, presentation of the sermon kept in the Archive of the Republic of Slovenia based on theme of Nepomucene's patronage, and a transcript of the entire text of the sermon.

KEY WORDS

Iconography, homiletics, St. John Nepomucene, Valentin Metzinger, Antonio Paroli, Anton Josef Lerchinger, Ljubljana, a collection of sermons, slander, confession secrecy

Janez Nepomuk, teolog in doktor cerkvenega prava, je bil rojen okoli leta 1350 v Pomuku (današnjem Nepomuku) na Češkem. Leta 1389 je postal generalni vikar praške nadškofije, umrl pa je mučeniške smrti leta 1393, ko ga je češki kralj Venčeslav IV. po hudem mučenju dal zvezanega vreči s slovitega praškega mostu v Vltavo. Čeprav je bil vzrok njegove usmrtitve politične narave, saj je v sporu, ki se je vnel med češkim kraljem in praškim nadškofom Janom Jenštejnom, neustrašno branil pravice Cerkve in zato prišel pri kralju v nemilost, ga je hagiografija dolgo prikazovala kot žrtev spovedne molčečnosti in kot tak kljub poznejši kritični reviziji biografije ostaja v naših predstavah še danes. Legendarno izročilo, ki pa najbrž ni povsem brez zgodovinske podlage,¹ pravi, da je kralj Venčeslav na vse načine skušal iz Janeza izvleči, kar mu je pri spovedi zaupala kraljeva žena Ivana, vendar sveti mož ni prelomil dolžne molčečnosti. To krepost pred vsemi drugimi poudarja tudi svetnikova ikonografija.

Češčenje Janeza Nepomuka je bilo po nekaterih deželah nemškega cesarstva razširjeno že dolgo pred razglasitvijo njegovega svetništva, postopek za uradno potrditev mučeništva pa se je začel šele leta 1697.² K srečnemu koncu ga je privedel praški nadškof Ferdinand Kuenburg, ki je zasedel tamkajšnjo katedro leta 1711, potem ko je ljubljansko prepustil svojemu nasledniku Francu Karlu Kauriziu. Ko je bil Nepomuk leta 1721 beatificiran in 1729 kanoniziran, se je njegov kult splošno razširil in se uveljavil tudi na naših tleh. Ukoreninil se je v vseh družbenih plasteh, med plemstvom, meščani in preprostim ljudstvom. Kakor drugod po katoliški Evropi sodi tudi pri nas med najbolj priljubljene baročne svetnike. Njegove podobe srečujemo po cerkvah, grajskih kapelah, parkih in vrtovih, na trgih, križpotjih in mostovih, po vaških kapelkah in domovih, kvaliteta izdelkov pa sega od preprostih ljudskih del do vrhunskih umetniških stvaritev. Posvečenih mu je veliko kapel in oltarjev, cerkva pa le skromno število: v Rakuliku (ž. Hrenovice), Šentjanžu pri Radljah (ž. Radlje ob Dravi), Novi Oselici, Razkrižju, Bukovcu (ž. Gornja Polskava) in na Volčjem (ž. Sromlje).

Umetniška dela predstavljajo sv. Janeza Nepomuka kot cerkvenega dostojanstvenika: oblečen je v talar in roket ter ogrnjen v kožnato (hermelinasto) moceto, glavo mu pokriva biret in obdaja venec iz petero zvezd, v rokah drži križ in palmovo vejo (včasih tudi biret). Podobe večkrat likovno ponazarjajo tudi njegovo spovedno molčeč-

Kip sv. Janeza Nepomuka v kapelici, Laško, 2. pol. 18. stol. (Laško, str. 69)

nost. Najbolj tipično znamenje omenjene kreposti je simbolna drža prsta, ki si ga svetnik polaga na usta.

To svetnikovo kretnjo opažamo predvsem pri poljudnejših upodobitvah, pri umetniško ambicioznejših pa zapoved molka ponavadi prevzema eden od stativov, največkrat puto oziroma angelski mladenič, izjemoma tudi kaka alegorična figura. Tak primer je alegorija spovedne molčečnosti oziroma katoliške Cerkve na sliki Mihaela Reinwaldta iz Spodnje Drage pri Stični (1731), ki si s kazalcem prekriva usta in jo kot institucijo označujejo papeške insignije,³ skoraj identično pa jo je že pred Reinwaldtom v prizoru kraljčine spovedi predstavil tudi Valentin Metzinger na sliki za novomeške frančiškane.⁴ Cerkev je bilo mogoče ponazoriti tudi z likom sv. Petra, kakor si jo je simbolično zamislil goriški slikar Antonio Paroli (Fratta pri Romansu, ok. 1735), ki je apostola v papeški vlogi posedel na katedro, s katere, držeč kazalec na

¹ Seibt, Johannes von Nepomuk, str. 23–24.

² V drugi polovici 17. stoletja se je zvrstilo več poskusov za beatifikacijo in kanonizacijo Janeza Nepomuka (Herzogenberg, Zum Kult des heiligen Johannes, str. 26–28).

³ Sliko je objavil S. Mikuz, *Umetnostna topografija*, str. 329, sl. 260.

⁴ Cevc, *Valentin Metzinger*, str. 331–332.

ustnicah, potrjuje Nepomukovo spovedno molčečnost.⁵

Kazalec prek ust kot preprosto znamenje, s katerim so ljudje že od staroegipčanske umetnosti dalje vizualno ponazarjali molk (*silentium, taciturnitas*),⁶ je bil seveda splošno razumljiv, simbolna govornica podob pa je bila lahko tudi bolj zapletena in brez razlage težko razumljiva. Med tovrstne primere sodi venec, ki Janezu obdaja glavo in ga sestavlja pet zvezd. Ta nimb mu daje poseben status med svetniki, ker ima paralelo v vencu iz dvanajstih zvezd, ki krasi Brezmadežno Devico Marijo in iz njenih rok ga na upodobitvah večkrat tudi prejema. Zvezde ne ponazarjajo le plamenov, ki so, kakor pravi legenda, v Vltavi lebdeli nad njegovim truplom, ampak so tudi nekakšen kriptogram, saj vsaka od njih predstavlja črko, te pa skupaj sestavljajo besedo *TACUI – molčal sem*.⁷ Riba,⁸ ključavnica in ključ so kot simboli molka razvidnejši, dasi zadnja dva aludirata tudi na Nepomukovo ječo⁹ in se ključ sam običajno povezuje z odvezo grehov. Na svetnikov molk nemalokrat neposredno kažejo tudi napisi na podobah, največkrat kaligrafsko izpisani na kaki knjigi ali zvitku. Na baročnih podobah pogosto zasledimo devizo *Pro sigillo confes[s]ionis (za spovedni pečat)*, ki pove, da je Janez daroval življenje, ker ni prelomil pečata spovedne skrivnosti.¹⁰ Valentin Metzinger, ki je svetnika kar štiriindvajsetkrat upodobil,¹¹ ni vztrajal le pri tej devizi, ampak je večkrat ponovil tudi svetopisemski citat iz Lukovega evangelija *Conservabat omnia verba haec [et] conferens in corde suo*, ki se nanaša na Marijo in poudarja njeno kontemplativno držo, ker je vse besede, izrečene ob Jezusovem rojstvu, *shranila in jih premišljevala v svojem srcu* (Lk 2, 19).¹² Uporabil je tudi citat *Posui ori meo custodiam. Psalm 38 v. 2*, prevzel pa ga je od psalmista, ki se je, da

bi krotil grehe jezika, spodbujal z besedami *svoja usta bom obvaroval z uzdo* (Ps 39 (38), 2).¹³

Poleg legende, ki pripoveduje o Nepomuku kot spovedniku kraljice Ivane in o njegovi junaški držbi pred kraljem,¹⁴ pa je slavo njegove nepodkupljive, svetniške molčečnosti v svet ponesla tudi relikvija, ki naj bi izpričano krepost čudežno potrdila. Ko so namreč leta 1719 v praški stolnici sv. Vida odprli Nepomukov grob in v njem našli njegov nestrohnjeni jezik, je svetnik, h kateremu so se ljudje poslej množično zatekali v najrazličnejših potrebah, postal še posebej varuh dobrega imena in zaščitnik pred zlobnimi jeziki. Tudi v Ljubljani, kjer so maja 1722 začeli slovesno obhajati njegov spominski dan, so ga vernikom predstavili kot *čudodelnika, izrednega priprošnjika v vseh težavah, predvsem pa kot patrona dobrega imena*.¹⁵ Potem ko je posebna komisija leta 1725 v Pragi Janezov jezik znova uradno pregledala in potrdila njegovo ohranjenost, so v spomin na to relikvijo, ki je kmalu postala predmet češčenja, tudi v ljubljanski stolnici januarja 1729 uvedli posebno pobožnost.¹⁶

Relikvijo jezika so umetniki dodajali podobam svetnika kot njegov atribut ali pa so jo vključevali kot integralni del v vsebino likovnega dela, običajno v prizor, ko Janez Nepomuk jezik izroča Mariji,¹⁷ ali pa, ko z njim premaguje obrekljivost.¹⁸ Za ilustracijo posezimo v bogato zakladnico Metzingerjevega opusa. Poglejmo si njegovo sliko sv. Nepomuka z Žalostne gore pri Preserju (ok. 1740), na kateri svetnik v iztegnjeni desnici drži jezik in ga izroča Mariji z Detetom, ki se mu prikazuje na oblakih.¹⁹ Kot par izjemoma nastopa v dogajanju tudi angel varuh, ki z Nepomukom sicer ni v neposredni vsebinski zvezi,²⁰ a povezavo vendarle vzpostavlja dejstvo, da je svetnik predstavljen v značilni vlogi varuha dobrega imena.

⁵ Šerbelj, *Antonio Paroli*, str. 64–65.

⁶ Prim. J. Mikuž, *Nema zgovornost podobe*, str. 7–12, kjer v poglavju "Molčite!" analizira Metzingerjevo podobo Sv. Janeza Nepomuka iz Sajeveca pri Ribnici in ob njej razlaga značilno gesto, ki zapoveduje molk (prim. Cevc, *Valentin Metzinger*, str. 214).

⁷ Zvezde so zaradi lažjega razumevanja simbolike ponekod označene s črkami (Matsche, *Die Darstellungen des Johannes*, str. 41–42, 58; Bachmann, *Zur Symbolik*, str. 96); za povezavo Nepomukovega in Marijinega kulta glej Matsche, *Die Darstellungen des Johannes*, str. 55–56, 60.

⁸ Matsche, *Johannes von Nepomuk*, str. 144.

⁹ Matsche, *Die Darstellungen des Johannes*, str. 49.

¹⁰ Tak napis srečamo na Metzingerjevih slikah v Novem mestu (kapiteljska cerkev), Ribnici (iz Sajeveca) in Šmartinu pri Kranju (Cevc, *Valentin Metzinger*, str. 214–215, 344, 397).

¹¹ Cevc, *Valentin Metzinger*, str. 344.

¹² Tak napis srečamo na Metzingerjevih slikah v Samoboru, Hruševem pri Dobrovi (iz ljubljanske stolnice), Vipavi, St. Veitu am Vogau in Passau (Cevc, *Valentin Metzinger*, str. 348–349, 392–393, 409, 419–420).

¹³ Tak primer je Metzingerjeva slika v cerkvi sv. Petra v Ljubljani (Cevc, *Valentin Metzinger*, str. 358).

¹⁴ Seibt, *Johannes von Nepomuk*, str. 18.

¹⁵ NŠAL, ŠAL/ Šk. prot., fasc. 16, št. 31, pg. 317–318, 13. maj 1722: *...fest des wundertätigen, vnd sonderbahren Patron in allen schwern anligenheiten forderist die guetten Nahmens, des Heyl: Martyrs Joannis Nepomuceni*.

¹⁶ NŠAL, ŠAL/ Šk. prot., fasc. 16, št. 33, pg. 273–274, 25. jan. 1729.

¹⁷ Matsche, *Die Darstellungen des Johannes*, str. 41, 49, 56, 59–60, op. 18. Upodobitve Nepomuka, ki kleči pred Marijo in drži jezik z napisom *TACUI*, se vzorčujejo po oltarni sliki, ki jo je za svetnikovo kapelo v lateranski baziliki daroval Benedikt XIII. in se pripisuje Sebastianu Conci (prim. Matsche, *Johannes von Nepomuk*, str. 156).

¹⁸ Matsche, *Die Darstellungen des Johannes*, str. 49, 56, 59–60. Avtor poudarja, da so kiparske upodobitve jezika precej manj pogoste od slikarskih.

¹⁹ Cevc, *Valentin Metzinger*, str. 174–175.

²⁰ Cevčeva poudarja, da je ikonografska povezava sv. Janeza Nepomuka in angela varuha izjemna, vzrok zanjo pa išče v domnevem naročniku, Bratovščini angelov varuhov (Cevc, *Valentin Metzinger*, str. 174).

Zelo podoben žalostnogorskemu, le brez angela varuha, je prizor na slikah iz Vipave (1754)²¹ in iz Dola pri Ljubljani (ok. 1754).²² Tudi na sliki iz Sajeveca pri Ribnici (1744) Nepomuk kleči pred Marijo, ker pa je vklenjen v verige, je jezik kot ikonografsko dopolnilo vkomponiran v atiko.²³ Metzingerjeva slika z Brega pri Litiji (1749) je prav tako svojska v kombinaciji motivov, saj združuje Nepomukovo smrt v Vltavi in z gloriolo ter puti obdan jezik, ki se prikazuje na nebu.²⁴

Valentin Metzinger: *Sv. Janez Nepomuk in angel varuh, Žalostna gora pri Preserju, p. c. Žalostne Matere Božje, ok. 1740.* (Cevc, Valentin Metzinger, str. 175)

Valentin Metzinger: *Sv. Janez Nepomuk, Breg pri Litiji, p. c. sv. Katarine, 1749.* (foto: Blaž Resman)

Jezik pa ni upodobljen vedno le preprosto kot poseben telesni organ, ampak je večkrat predstavljen v monštranci kot izpostavljena relikvija, ki jo drže angeli.²⁵ Lep primerek bogatega relikviarja srečamo v atiki Nepomukovega oltarja v Okonini (ok. 1723).²⁶ Nekakšna inverzna različica kompozije Nepomukovega izročanja jezika Mariji z Detetom je ikonografsko posebno zanimiva slika Antonija Parolija iz Svetega pri Komnu (1743). Kaže sv. Notburgo in Janeza Nepomuka z vizijo Marije in Jezuščka; ta svetniku izroča zvonček,²⁷ ki je videti kot likovno sicer skoraj izenačen, vsebinsko pa kontrasten povračilni dar (simbol zvoka) za svetnikov jezik (simbol molka).²⁸

²¹ Cevc, Valentin Metzinger, str. 409.

²² Cevc, Valentin Metzinger, str. 411.

²³ Cevc, Valentin Metzinger, str. 214–215.

²⁴ Cevc, Valentin Metzinger, str. 393.

²⁵ Matsche, Die Darstellungen des Johannes, str. 49. Oblika monštrance se običajno zgleduje po praškem relikviarju.

²⁶ Nepomukova slika je signirana *Venecia T. Q. fecit* (Stegenšek, *Dekanija gornjegrajska*, str. 57–58; Curk, *Topografsko gradivo*, str. 68).

²⁷ Prim. Chevalier, Gheerbrant, *Slovar simbolov*, str. 712–713.

²⁸ Šerbelj, *Antonio Paroli*, str. 130–131.

Antonio Paroli: Sv. Janez Nepomuk in Notburga z vizijo Marije in Deteta, Sveto pri Komnu, p. c. sv. Egidija, 1743. (Šerbelj, Antonio Paroli, str. 130)

Kot smo videli, je jezik v kultu Janeza Nepomuka dobil več različnih vsebinskih poudarkov: prvi je bil povezan z njegovo spovedno molčečnostjo, drugi z njegovo slavno relikvijo, tretji pa se je preobrnil na grehe jezika, pred katerega strupom naj bi svetnik varoval obrekovane. Predvsem v grafiki srečamo Janeza Nepomuka pogosto upodobljenega kot zmagovalca nad Obrekljivostjo, in sicer po zgledu nadangela Mihaela, ki premaguje hudobnega duha, ali zmage kreposti nad pregrehami. Svetnik stoji ali kleči na oblakih in dviga jezik proti simbolu Božje previdnosti, ki jo predstavlja v žareče sonce vrisani trikotnik; ob njegovih nogah leži premagana Obrekljivost, personificirana kot grda, razgaljena ženska ostudnega obraza z ostrim kačastim jezikom, ki v eni roki drži nož, v drugi baklo, iz katere švigajo strele.²⁹

²⁹ Sv. Janeza Nepomuka kot zmagovalca nad Obrekljivostjo je ok. sredine 18. stoletja v lavirani perorisbi in grafiki upodobil Gottfried Bernhard Götz, varianto z nekaj dodatki pa je po njem izdelal Johann Balthasar Probst (Matsche, *Johannes von Nepomuk*, str. 159–160, 172, sl. 52/53, 85).

Gottfried Bernhard Götz: Sv. Janez Nepomuk premaguje Obrekljivost, sreda 18. stol. (Matsche, *Die Darstellungen des Johannes*, str. 52/53)

Takšne upodobitve so se razširile zlasti potem, ko so jezuiti leta 1732 izbrali Nepomuka za drugega zavetnika Družbe Jezusove, ki je bila neprestano pod udarom klevetanja in obtožb.³⁰ Z grafiko je ta motiv gotovo zašel tudi na naša tla, kaže pa, da so ga posnemali le fragmentarno, predvsem kot vzorec za lik svetnika z jezikom v roki (prim. svetnika na sliki z Žalostne gore pri Preserju). Zanimivo aluzijo na zgoraj opisano Obrekljivost, ki jo karakterizira dolg zašiljen jezik, pa bi lahko prepoznali na poznobaročni sliki iz Razkrižja *Sv. Janez Nepomuk spoveduje kraljico*, ki je datirana A. D. 1780.³¹ Njen avtor ni znan, po slogovnih značilnostih pa bi jo mogli pripisati An-

³⁰ Herzogenberg, *Zum Kult des heiligen Johannes*, str. 31; Matsche, *Die Darstellungen des Johannes*, str. 48–49.

³¹ Slika, ki je bila pred kratkim restavrirana, je bila v strokovni literaturi doslej nepoznana.

Anton Jožef Lerchinger (pripisano): Sv. Janez Nepomuk spoveduje kraljico, Razkrižje, ž. c. sv. Janeza Nepomuka, 1780. (foto: Ana Lavrič)

tonu Jožefu Lerchingerju.³² Gre za individualno formulacijo standardnega prizora, v katerem je prisluškujočega kralja Venčeslava v kompoziciji nadomestil lik hudiča, ki z razprtimi kremplji in iztegnjenim jezikom snuje zle nakane.³³

Barok, ki je ljubil kontraste in družil nasprotja, je s sv. Janezom Nepomukom povezoval sv. Antona Padovanskega, katerega jezik je prav tako ostal nestrohnjen, in sicer po zaslugi njegovih pridig, s katerimi je vneto častil Boga in tudi druge v nemal za Božjo čast.³⁴ Nasprotno si je

Nepomuk svetništvo prislužil z molkom, seveda pa je tudi on, ki je v sebi združeval oba protipola,³⁵ slovel po elokvenci, zato ga je baročna umetnost predstavljala tudi kot pridigarja. Obema skupen pridigarski dar in relikvija jezika sta bila povod, da na slikah in oltarjih marsikje nastopata v paru. V slovenskem spomeniškem gradivu (dolej) ne poznamo tako tipičnih primerkov, kakor jih najdemo na tujem, kjer ju včasih srečamo upodobljena ob Mariji, vsakega s svojim jezikom; Janezov je zaznamovan z napisom *TACUI* (*molčal sem*), Antonov z *LOQUEBAR* (*govoril sem*).³⁶ Naše gradivo se z manj domišljije omejuje predvsem

³² Za atribucijo slike se zahvaljujem kolegu dr. Blažu Resmanu.

³³ Na sliki je še več drugih odstopanj od običajne formulacije motiva. Zanimivo je predvsem, da je slikar opustil motiv odloženih vladarskih insignij in pustil kraljici krono na glavi, v roke ji je dal rožni venec, ambient je razširil in ga dodatno opremil z oltarjem, povsem nenavadno pa je naslikal razgaljenega mladeniškega angela, ki se je v zraku zavihnel proti baldahinu in ga privzdignil s pišem svojih kril, s prstom pa kaže nazaj, na razpelo, stoječe na oltarni menzi.

³⁴ Schmidt, Die volkstümliche Verehrung, str. 102.

³⁵ Matsche, Die Darstellungen des Johannes, str. 52.

³⁶ Najbolj tipičen primer te vrste je gotovo slika iz Gersthofna pri Augsburgu, delo Johanna Wolfganga Baumgartnerja iz ok. 1754; kaže Marijo z Detetom, ob njem pa klečita Janez Nepomuk in Anton Padovanski, ki držita v rokah vsak svoj jezik, zaznamovan z ustreznim napisom (Matsche, *Johannes von Nepomuk*, str. 153, sl. 69).

Jožef Staner (pripisano): Oltar sv. Janeza Nepomuka, Okonina, p. c. sv. Jakoba, ok. 1723. (foto: Ana Lavrič)

na skupno prezentacijo obeh svetnikov z običajnimi atributi, kakor ju na primer kaže slika Antonija Parolija *Sv. Janez Nepomuk in Anton Padovanski z vizijo Marijinega kronanja* iz braniške podružnične cerkve na Taboru.³⁷ Podobno kakor Anton, vendar precej manj pogosto, se postavlja v zvezo z Nepomukom tudi sv. Janez Krizostom, Zlatousti imenovan zato, ker je veljal za najboljšega krščanskega govornika. V Okonini stoji na oltarju svojega soimenjaka prikazan kot patriarh, ki s kazalcem desnice kaže na usta (ok. 1723).³⁸ Njegov gib ima obraten pomen od Nepomukovega, ki naznanja molk, a ju hkrati kot govornika tudi povezuje.

³⁷ Slika iz ok. sredine 18. stoletja kaže sv. Janeza Nepomuka s palmovo vejo in križem ter sv. Antona Padovanskega z Detetom Jezusom in lilijo (prim. Šerbelj, *Antonio Paroli*, str. 58–59; Šerbelj, *Baročno slikarstvo*, str. 126–127. Avtor domneva, da je bila slika prvotno najbrž v Pedrovem).

³⁸ Stegenšek, *Dekanija gornjegrajska*, str. 57; Curk, *Topografsko gradivo*, str. 68. Oltar se pripisuje Jožefu Stanerju (Vrišer, *Baročno kiparstvo*, str. 87–88, 233).

Janez Nepomuk je s svojim zgledom in varuštvo postal podučna pridigarska tema,³⁹ pri kateri je bilo mogoče hkrati izpostaviti dobro in zlo, ki ju povzroča človekov jezik. Jezik namreč lahko hvali Boga in spodbuja k dobremu, skriva pa v sebi tudi hudobijo, pred katero Sveto pismo svari: *jezik [je] majhen del telesa, a se ponaša z velikimi rečmi. Poglejte, kako majhen ogenj, pa vžge tako velik gozd! Tudi jezik je ogenj; med deli našega telesa je jezik vesolje krivice, ki omadežuje vse telo in razvnela krog nastajanja, njega pa razvnela peklenska dolina. Vsakršna živalska narava – zveri, ptice, plazilci in morske živali – se človeški naravi daje ukrotiti in ta jo tudi res ukroti, le jezika ne more ukrotiti noben človek; nestanovitno zlo je in poln smrtonosnega strupa* (Jak 3, 5–8). Nepomuk kot zavetnik pred obrekovanjem, to univerzalno človeško slabostjo, ki je bila tudi v naših deželah vedno aktualna, bi se verjetno znašel v zbirki hagiografskih pridig Janeza Svetokriškega (1647–1714), ko bi bil tedaj že uradno potrjen svetnik,⁴⁰ le malo mlajši redovni sobrat Rogerij Ljubljanski (1667–1728) pa je njegovo beatifikacijo dočkal in pridigo za njegov god uvrstil v prvi del knjige *Palmarium empyreum* (izšla postumno leta 1731). Za temo je vzel misel iz knjige Pregovorov *Mors et vita in manu linguae* (*Smrt in življenje sta v oblasti jezika*. Prg 18, 21), predstavitev godovnika pa je prepletel s številnimi primerjavami iz antične zgodovine.⁴¹ Potem ko je bil svetnik tudi kanoniziran, so verniki 16. maja leto za letom s prižnic poslušali, kako je znal molčati. Tako tudi maja 1813, ko je kot glavna oseba nastopil v pridigi, ki še nosi nadih baročnega časa in bomo o njej spregovorili v nadaljevanju. Od piscev, ki so sledili, je potrebno omeniti predvsem Antona Martina Slomška, ki je leta 1829 za Nepomukov god spisal pridigo z naslovom *Jezik je vir dobrega in zla*.⁴²

³⁹ Prim. Cornides-Kinsky, *Predigt en*, str. 130–137.

⁴⁰ Seveda pa v zbirki pridig Janeza Svetokriškega srečamo slavnega čudodelnika Antona Padovanskega, o katerem pravi: *Oh shegnani, inu S. Jesik, kateri li vŕlelej tvojsa Boga, inu Stuarnika zhaŕtili, inu ŕturil de tudi drugi ŕoga zhaŕtili, satoraj G. Bug neperpu ŕti de bi ta ŕveti Jesik ŕterhnil, inu pepel ratalu [...] Truplu tudi S. Antona je pepel ratalu, ali je ŕlik nemore pepel ratat, sakaj je v ŕlelej polnu bilu zhaŕti, inu huale Boshje* (*Sacrum promptuarium*, str. 305–306).

⁴¹ *Palmarium empyreum*, str. 431–441.

⁴² Originalni naslov pridige se glasi: *Godvanje sv. Janeza Napomucena. Jezik človeški dvojna žila dobrega ino hudega napravila* (Slomšek, Faganel, *Tri pridige*, str. 38–61; Slomšek, Faganel, Ogrin, *Tri pridige* [Elektronski vir]. Za opozorilo na pridigo se zahvaljujem dr. Matiju Ogrinu.

Kako je pridigar, ki nam ga doslej še ni uspelo izluščiti iz anonimnosti, na svetnikov god leta 1813 (ob 420. obletnici Nepomukove smrti) v Ljubljani (morda v stolnici) poslušalcem goreče priporočal skrb za dobro ime sočloveka in jim postavljaj Janeza za življenjski zgled, nam razkriva doslej neznan, v Arhivu Slovenije ohranjena rokopisna pridiga, ki jo v celoti objavljamo v tretjem delu tega prispevka.⁴³ Avtor se je oprl na svetnikovo biografijo, ki jo je sestavil jezuit Bohuslav Balbin in so jo bolandisti leta 1680 vključili v temeljno hagiografsko delo *Acta Sanctorum* ter jo tako razširili po vsem katoliškem svetu,⁴⁴ zgodovinsko-legendarni predlogi pa je dal krepak moralizirajoči pou-darek in jo spretno aktualiziral, ko jo je apliciral na sodobno družbo, v katero je z jožefinsko dobo začel vdirati liberalni duh. Pridiga ima običajno retorično strukturo; sestavljajo jo trije deli: uvod (*exordium*), jedro, razdeljeno na prvi in drugi del (*pars I.*, *pars II.*) ter sklep (*epilogus*). Avtor jo je zgradil na kontrastu dveh elementov: Nepomukove goreče zgovornosti za Božjo čast in njegovega vztrajnega molka, kadar je šlo za čast in poštenje bližnjega.⁴⁵ Osnovno misel je v različnih zvezah večkrat ponovil, da bi poslušalcem kar najbolj vtisnil v zavest, kdaj je pravi čas govorjenja (*tempus loquendi*) in kdaj čas molčanja (*tempus tacendi*).⁴⁶ Iz načina pripovedi je čutiti, da ga je vsebina tudi močno osebno zadevala, saj je družba, katere moralno izprijenost obsoja, pod vplivom liberalnega duha z vse bolj kritičnimi očmi gledala na duhovščino, zlasti na redovnike.

Na to kritiko se bržčas nanaša njegova graja svetohlincev, ki opravljajo dolge pobožnosti, a vendar venomer neusmiljeno grizejo svoje bližnje. Citate, z izjemo naslova, navaja le v slovenščini in večinoma prosto, sklicuje pa se na Sveto pismo in cerkvene učitelje (Janez Krizostom, Hieronim, Avguštin, Bonaventura idr.). Pridiga je tudi jezikovno zanimiva, a o tem bodo morali svoje povedati jezikoslovci, vendar pa tudi nepoznavalcem jezikovnih posebnosti in odtenkov nazorno razkriva, da Slovencem obrekljivost nikoli ni bila tuja.⁴⁷

Sermo Pro Festo S. Ioannis Nepomuceni Mart. D.nca 4.ta post Pascha.

Curam habere de bono nomine. Eccl. 41. *Imej lkerb la dobru imè.* Labaci 16. Maii 1813.⁴⁸

/Exordium/ Ena rezh, ktira je fhlahtna, draga, inu imenitna, poterbuje velika lkerb, inu aku je ta rezh toku ushafana, de fe sna lohku, inu hitru lgubiti, poterbuje ena posebnu velika lkerb. Med usim zhalnim dobrotami pa nar drashji, nar fhlahtnishi rezh pa je postenje, inu dobru imè, lakaj S. Duh fkus modriga pravi, bolsi je dobru imè, koker ulse bogastvu, kir bogastvu fe le u' fhiulenju ushiva, po smerti ne vezh, dobru imè fe pa tudi u' grob nelse, inu lhe po smerti fhivy. Ja zhe jest dobru imè pergliham is fhivlenjam, ne bom falil, lakaj pišanu je, de postenje, inu fhiuljenje je u' eni zeni, inu urednosti; inu morbit bi fe vezhkrat eden, al drugi snajdil, flasti zhe je imenitniga fhanu, ktirmu bi blu lubshi smert fritti, kry preliti, koker postenje inu dobru imè lgubiti. Al kar je fhlostnu, je to, desgljh toku draga rezh je dobru imè, fe vender hitru sna lgubiti, fe hitru ubije, koker glash, kir k' temo ny drusiga potreba, koker ena, al druga neprevidena beseda, ktira bres premiselka is vust flety; en jesizhen zhlovak sna u' eni minuti podreti, kar fe je veliku lejt varvalu, inu kir is jesikam fe ulsaki hitru fspotakne, la to je postenje fmiram u' nevarnosti fgubleni biti. Zhe je pa temo toku, tok ja vidite, koku nuzna, ja potrebna je aifra pouna andoht prut S. mashniku, inu zhastitlivimu marterniku Joannesu Nepom. ktirga fpomin kath. Zirku raunu na danashni dan obhaja. Dal je Bog ulsigamogozhni fueitu Joannesa Nepom. deb' bil en varih, lkerbni varih postenja, inu dobriga imena, la

⁴³ AS 1073, Zbirka rokopisov I/ 148r: Rokopis je sestavljen iz šestih v snopiče sešitih in v trde platnice vloženih pridig. Videti je, da so jih v platnice namestili sekundarno, zato te niso nujno povezane s samo provenienco pridig, vsekakor pa kažejo na njihovo nahajališče pred uvrstitvijo v arhivski fond. Na naslovnici je več različnih zapisov, ki so zelo zabrisani in skorajda nečitljivi, dobro je mogoče razločiti le letnico 1923. Na notranji strani platnic sta odtisnjeni dve identični, precej zabrisani štampiljki; centralna podoba kaže konjenika, ki bi utegnil biti sv. Jurij ali, še verjetneje, sv. Martin, njegov lik pa obteka napis, od katerega je mogoče razločiti le nekaj črk: [ŽUPNIJ]SKI URAD. [...]LJAK. Pridige so nastale v letih 1787–1826. Poleg pridige za god sv. Nepomuka so še naslednje: *Pro festo Annuntiationis B. M. V. in Mynkendorff Anno 1787, 1789, et 791; De S. Francesco de Paula. Ad S. Michaelem. 8. J. I. 1804; Pro D[omi]n[i]ca 6.ta post Pentecosten. L[aba]ci 14. Julii 1811; Pro Feria 4.ta Rogationum. Labaci 6. Maji 1812, 1826; Pro Festo S. Aloysii Conf. D[omi]n[i]ca 5.ta post Pentecosten. Labaci 21. Junii 1812.*

⁴⁴ Tretji zvezek *Acta Sanctorum*, v katerega je bila uvrščena Nepomukova biografija, je izšel v Antwerpnu leta 1680 (prim. Herzogenberg, *Zum Kult des heiligen Johannes*, str. 27; Matsche, *Die Darstellungen des Johannes*, str. 42–43, 50).

⁴⁵ Nepomukovo pridigarsko zgovornost in njegovo spovedno molčecnost obenem naglašata tudi slovenska ljudska pesem "od svetega Janeza" (Kuret, *Praznično leto*, str. 320–321).

⁴⁶ Prd 3, 7.

⁴⁷ Problematiko obrekovanja na Slovenskem raziskuje dr. Mojca Ramšak (prim. Ramšak, *Zmuzljive diskretne nediskretnosti*, str. 143–169; Ramšak, "Včasih znam tudi molčati ."., str. 121–138).

⁴⁸ AS 1073, Zbirka rokopisov I/ 148r, str. 43–49. Zapis letnice je nekoliko poškodovan, zato je zadnja številka težje čitljiva, vendar je ob primerjavi z drugimi številčnimi zapisi v manuskriptu mogoče dovolj zanesljivo razbrati letnico 1813.

to nash dobru imè nekir ny bel lhranenu, koker u' rokah tega S. marternika: ja, Xt.ni!⁴⁹ my imamo nad nym enga toku mogozhnika, ktir lamore nals ne le lamo od zhalsniga, ampak tudi od vezhniga l'pota odreshit, zhe negou isgled posnemamo, inu ga u' nashimu l'hivlenju is pravo andohtjo zhastimo. Refsnizhna andoht pa, pravi S. X.tom,⁵⁰ le lamo u' temo obstoji, de le mujamo nashe ladershanje rounati po isgledu negoviga ladershanja, de lkerbimo l'adobiti taista zhednost, ktira je tulkajn lubil na lemli. Zhe pa Joannesa premislimo, tok' najdemo nad nym, de je pred ulsim drugim veliku lkerbel sa zhast lojga Boga, inu la postenje lojga blishniga, is ktirga le lklene, de le takrat lnamo vupati negove pomozhi deleshni biti, kader bomo lkerbeli, koker on, la boshja zhast, inu la postenje nashiga blishniga. Glejte l'apopadik moje pridige, inu la vals potreben nauk, ktirga toku resdelim: aifral je Joannes la zhast lojga Boga, kader je l'hlu la to, ny mouzhal, ampak je bres strahu, l'erzhnu govoril, toku moremo tudi my l'riti, pokashem u' pervimu dejli; aifral je Joannes la postenje inu dobru imè lojga blishniga, kader je l'hlu la to, je terdnu, ny belsede govoril, toku moremo tudi my l'riti, pokashem u' drugimu dejli. Preden obduje na dalej resloshim, poterpite.

[str. 44] /Pars I./ Kdur l'hely Joannesa Nepom. prou posnati, ta ne l'mè mislit, koker deb' bil on loj perst l'miram na vustih dershah, inu mouzhal, ampak kader je bla perloshnost, al kader je blu is doushnosti potreba varvat, inu pogmerat zhast lojga Boga, ny mouzhal, le ny bal, ampak je govoril is l'erzhnostjo, bres ulsiga strahu. Preden pa pregledamo negou ogneni aifer, ktirga je imel la boshja zhast, je treba popret vedit, kaj la ene lestnosti more imeti aifer la zhast boshja, de je Bogu per-jeten, inu zhloveku k' isvelizhanju. S. Aug., S. Bonav. inu drugi vuzheniki pravjo, de aifer la boshja zhast drusiga ny, koker ena ognena, gorezha lubesen prut Bogu, la volo ktire lubesni en Xt.n nezhtulkajn ne l'hely, koker to, deb' zhast boshja poulsod, inu od ulsah stuary reshirjena, pogmerana, hvalena, inu l'posnana bla; inu aku le dergazhi gody, koker en tak aifra pouni Xt.n voshi, aku namrezh zhast boshja bo lkus ulse forte pregrehe majnshana, lanezhvana, reshahena, inu toku rekozh poteptana, tok to enga Xt.na ktir aifra, inu le obnasha la boshja zhast, toku u' l'erze l'spezhe, inu laboly, de li persadene lkerb, inu mujo na ulse vishe, to ubranit, suariti, inu mashuati. Pole! is tega le vidi, de pravi aifer la boshja zhast ima due lestnosti, pervizh ima gorezhe l'hele, deb' zhast boshja pogmerana bla, drugizh ima pravizhna jeso, ulse taistu odverniti, lkus kar lamore zhast boshja pomajnshana biti. Inu takshen aifer la boshja zhast

je doushan imeti ulsaki Xt.n, kir perta, inu narvezhi l'apoud ulsaziga veshe, de namrezh lubiti imamo Boga is zeliga l'erza, iz zeledushe, is zeledupameti, iz zeledumozhy, zhes ulse; Boga pa na to visho lubiti, le pravi, de my ulse glide trupla, ulse mozhy dushe moremo nuzati zhes taiste, ktiri le podstopjo, kej govorit, l'riti, al pil'sati zhes boshja zhast. Vlsaki Xt.n tedej je doushan la zhast boshja aifrat, to je, persadeti li ulse, kar je u' negovi mozhi, de zhast boshja ne bo nigdar lanezhvana, inu poteptana, ampak l'miram bel reshirjena, inu pogmerana. To pogirje lubesen, ktira ulsaki pravi, de ima prut Bogu. Zhe lubish tojga ozheta, o zhlouk! guishnu ne bosh mouzhal, inu myrnu gledal, al zel h' temo le l'mejal, aku bi vidil, de ga eden preklina, lanezhuje, is blatam luzha, al mu zel u' l'obe pluje, ti le bosh la zhast tojga ozheta amusel, ga bosh branil, le l'superstavil, le mashval nad tim, ktir le podstopi nega lanezhvati, h' temo te pergajna lubesen, ktira prut ozhetu imash; kolku vezh li doushan obnashat le, inu pokasat loj aifer, kader vidish, de bo lanezhvana, poteptana zhast ne enga zhloveka, ampak zhast lamiga vezhniga, neumerjozhiga, ulsigamogozhniga Boga. Ta doushnost zhe kdu nad labo imà, tok' njo pred ulsim drugim imajo l'arishi, naprejpostauleni, gospodarji, inu gospodine, lakaj kir lety po belsedah S. Paula bodo mogli enkrat la volo lojih otruk, inu podloshnih dati ojstra rajtenga, kir lety lo na lemli prvi namestniki boshji, kir na mejsti Boga te loje vishajo, tok' le po pravizi lklene, de velika je nyh doushnost, lkerbnu mirkati, de per nyh otruzih, inu podloshnih nigdar ne bo pomajnshana, ampak ulselej pogmerana boshja zhast. Palsite, pravi ulsim takim S. Pet. zhedo, ktira vam je l'avupana, lkerbite la taisto, po voli boshji, kir Bog bo is vashih rok, o l'arishi, inu naprejpostauleni, dushe vashih otruk, inu podloshnih tirjal. Is tega kdu ne vidi, de ulsakiga l'med nals, veshe doushnost po ulsi mozhi aifrat, inu obnashati le la boshja zhast. [str. 45] Zhe pa toku velika je doushnost aifrat la boshja zhast, tok resglejmo en malu, koku na tanku je njo l'pounil S. Joannes Nepom., koku mozhnu, l'erzhnu, inu l'tanovitnu je aifral la njo. Leto obilnu pokashe taisti ogen, ktir per negovimu roystvu je zela hisho is plemenam prepregel, k' enmu l'naminu, de Joannes ima la zhast boshja vuls ognen postati; prez u' pervih lejtah loje mladosti je mogel pokasati Joannes loj aifer, kir zhast boshja bo narbel pogmerana u' l'zirkuah, per andohtih, u' l'hlushbi boshji, per SS. Sakramentih. Sa to pravi negovu l'hiulenje, de on l'he koker en mladenzh je per temo ulse loje velselje imel; kdur je otel Joannesa najti, ga je mogel le u' l'zirkuah, u' SS. krajih iskati; tam le je on zel po gostim l'najdil is tako andohtjo, is takim ladershanjam, de zel l'tari ludje lo le imeli nad nym isgleduati. Inu desglit to je blu veliku, vender la nega l'he ny blu l'adosti, de je le lam lojga Boga

⁴⁹ Kristjani.

⁵⁰ Krizostom.

vednu zhastil, nemu shlushil, negova zhast pogmeral, ampak on je fraven tega tudi lerzhnu lhel, inu li ulsa mujo dal, deb' mogel pershgati tudi per drugih raunu tak aifer la boshja zhast. Zhe pa lhe u' mladosti je pokasal Nepomucen tak aifer la zhast boshja, kolku se je reshiril lhe le ta negou S. ogen takrat, kader je postal mashnik, pridigar, spoudnik, inu korar, to li lamoremo le domishluvati, dopovedati se ne da. V' zajtu Joannesa je blu med ludmy lila slabu, inu malupridnu sadershanje, lhivelu se je takrat, pravi Bolland, koker u' nashih zajtih, u' frajosti, u' nelmafsnih piazhah, u' offerti, u' gnuhsobi, u' nezhistih grehah ulsah fort, le po nagnenju, po melsi, po ferderbani naturi. Inu zhes to se ny blu zhudit, lakaj gmejn pregovor je, kakershen je pastir, taka je zhedo, kral Wenzel pa je bil malupriden, u' vlsih hudobiah lapopaden, la to je tudi gmejn ludstvu la nym potegnili, inu isgled negove hudobie polsnemalu; majnshala se je tedej is ufsakim dnevam boshja zhast, ja je ozhitnu lanezhvana, inu skorej popolnoma poteptana bla. Joannes pridigar u' meistu, kje to vidil, ga je vezh u' lerzu peklu, inu bolelu, koker ulse nemu naprej ltojezhe martre, tedej napounen is aifram preroka Elia ltopi vezhkrat na kanzel, govory, vuzhy, previsha, profsi, opomina, suary, lhuga boshja jeso, inu pravizhna strafengo. On je lzer veliku popravil, veliku pobolshal, dosti greshnikou perpelal na pravo pot, brumne poterdil u' brumnosti, vender to la negou aifer lhe ny blu sadosti: k' je vidil, de raunu kral je urshoh vezhtala pregreh, de aku on ne da nad labo isgled lpreobernenja, pokure, inu brumnosti, je per gmejn ludstvu labstojn pobolshanje vupati. Stopi tedej vezhkrat pred nega, koker en Jo. Kerstnik pred Herodesha, ga suary, inu ojstru popade. Kral! to ti ny perpushenu, to ti je lapovedanu, gorje tebi, lakaj Bog je, k' lhuga tim, veliku terplenje, ktiri so drugim naprejpostauleni. Joannes je lthuril tudi is lojo apostolsko lgovornostjo kralu Wenzelnu tak strah, de pravi Bolland, de kral je od lazhetka na besedo Joannesa veliku lthuril. Desglah je Nepomucen previdil nevarnost, ktira mu je naprej litala, de namrezh lamiro per kralu bo urshoh negove lmerti, vender, kje lhlu la boshja zhast, se ny bal lamire, ne lhpota, ne marter, ne lmerti, kir u' lojmu aifru drusiga ny lhel, koker boshja zhast pogmerat, inu odverniti ulse to, lkus kar bi zhast boshja lamogla pomajnshana, lanezhvana, al zel laterta biti. [str. 46] Glejte, Xt.ni! to je pravi aifer la boshja zhast, ktir lhely, inu ozhe, inu se muja ulse latreti, ubraniti, inu odverniti, lkus karkol bi snala zhast boshja pomajnshana biti. Al lposnati morem, de redki so u' nashih zajtih taki Nepomuceni, ktiri bi se la boshja zhast is taka lkerbjo, is tako lerzhnostjo obnashali; strah pred zhloveska lamiro, ktir je oslepil Pilatusha, oslepy lhe dan danashni ulse forte Xt.ne, naprejpostaulene, lstarishe, inu gospodarje, de ratajo mutasti takrat, kader bi blu

potreba govoriti la boshja zhast. Zhast boshja bo u' vse forte krajih, na vse forte vishe pomajnshana, lkus ulse forte pregrehe lanezhvana, inu resharena, inu h' temo gledajo is luhim ozhefsam, iz mouzhanjem taki, ktire veshe pod lgbuzhkom nyh isvelizhanja doushnost, deb' mogli govorit, opominat, strafat. Leto kje premislil Cardin. Hugo, je ldihval, inu rekel: o naprejpostauleni! Glejte, kaj delate, Jesus bo pred vashim ozhmy na novu krishan, inu vy lhe mezh is noshenze ne potegnete? koker deb' bil otel rezhi, naprejpostauleni, inu lstarishi! ktiri la druge lkerb imate, al ne vidite, ne veste, koku se od vashih podloshnih Bog lhali, inu Jesus krisha, na plazu, na galsah, po hishah, po kotih lkus vse forte resvojsdanosti, opraulanje, kletu, inu klafanje, inu vy is luhim ozhmy gledate, mouzhite, ne branite, desglah imate doulshnost, mozh, inu oblast to striti? Glejte, ufsi Xt.ni, kaj la ena kriviza Bogu delate, vy vidite, koku u' tej, u' vuni hishi, u' temo, u' vunimu kraju bo zhast boshja teptana, Bog lhalen, inu vy, keb' lohku branili, la volo ltrahu zhloveske lamire imate mezh u' noshenzah, dershte jesik la lobmy, se bojite govoriti, opominat, luariti, ltrafati, kir vender bi se mogli ulselej obnashati, vselej dobri llati la boshja zhast. Ky je per takih aifer Joannesa Nepomucena? Vlsim takim Xt.nam, ktiri aku lamorejo, ne branjo, kader gre zhes boshja zhast, S. pilsmu osnanuje, de pershal bo en dan, k' jim bo gorje! Gorje meni, je jamral, inu ldihval prerok Isaj. Gorje meni, k' sem mouzhal; vidil je ta S. prerok, koker prizha S. Hieronym, de kral Ozias se je enkrat u' tempelnu lnajdil, inu je lazhel malikam offeruvati, inu prerok je h' temo mouzhal, ga ny lvaril, ga ny nasaj dershal, ny govoril, la volo tega se je bal, inu tresil, deb' greh malikvanja nemu larajtan ne bil, la to je toku milu ldihval, gorje meni, k' sem mouzhal. Raunu toku bodo enkrat jamrali ufsi taisti, ktiri li ne so vupali govorit, kader se je blu treba obnashat la boshja zhast; lakaj relsnizhen ostane lklep, ktirga je lthuril Jesus u' S. Evang., kje rekel, kdur se bo mene framval pred ludmy, tega se bom framval tudi jest pred mojim ozhetam, koker deb' bil otel rezhi, kdur la volo ltrahu pred zhlovesko lamiro se bo framval obnashati se la boshja zhast, taista pogmerat, tega se bo framval tudi Jesus na lodni dan, postavil ga med isvolene. O Xt.ni! lhalostnu bi blu leto, to bi bil prevezh velik lhpot, ktirga se bo framval Jesus, zhe tedej nozhmo u' ta lspot priti, tok moremo ldej u' lhiulenju po isgledu Joannesa ulsa lkerb imeti la pogmeranje boshje zhasty; ne mouzhimo, kader se tepta boshja zhast, ampak isderimo mezh is noshenze, odprimo jesik, govorimo, opominvajmo, luarimo bres ltrahu pred zhlovesko lamiro. Koker pa moremo is Joannesam govoriti, kader gre la boshja zhast, toku moremo tudi is Joannesam mouzhati, kader gre la zhast, inu postenje nashiga blishniga, kar bomo vidili u' drugimu dejlu.

[str. 47] /Pars II./ Jesus nash odreshenik, kader nam je lapovedal, de imamo Boga is zeliga serza lubiti, je fraven perstavil te belsede, de koker la Bogam lamy lebe lubimo, raunu toku moremo tudi nashiga blishniga lubiti; koker tedej nolsimo lkerb la nashe lestnu postenje, inu dobru imè, raunu taka lkerb fino doushni imeti tudi la postenje, inu dobru imè nashiga blishniga. Vlsaki zhlovak pa je od nature toku ushafan, de shely foje falerje, inu pomankanje skriti, inu skritu dershati, de pred drugim le ne suedò, inu ozhitni ne ratajo, tedej moremo raunu leto dershati prut nashimu blishnimu, de lakrivamo negovu pomankanje, de mouzhimo od tega, kar govorigi perpushenu ny. Ta lapoud je dal Bog lhe u' starimu testamentu, kje rekel lkus modriga, li lhlisal kej zhes tojga blishniga, nej umerje u' tojmu serzu, koker deb' bil otel rezhi, aku li kej hudobniga zhes tojga blishniga lhlisal, al morbit zel lam vidil, de je falil, inu drugi la to ne vedò, tihu bodi, mouzhi, per lebi ohrani, nikar vun ne trobentej, ampak nej negovu pomankanje umerje u' tojmu serzu, posabi ga, inu ga ne povej takim, ktirim nezh am ne gre. Ta lapoud, ktira je bla dana u' starimu testamentu, je poterdil lam Jesus is lojim lestnim isgledam, lakaj S. Evang. povè, de k' je enkrat Jesus is lojim jogri lhal prut mejstu Samaria, inu k' je pershal k' eni stirni funej mejsta, le je vuls truden doli usedil, jogri pa, pravi S. pilsmu, so lhli, u' mejstu shivesh kupvati, deb' napasli lamy lebe, inu lojga mojstra Jesusa, zhudna pergodbo! Sakaj lo ulsi jogri u' meistu lhli, inu Jesusa lamiga popustili, lej bi blu ladosti, deb' bla le dua lhla, inu drugi bi bli per Jesusu ostali, lakaj lo shly ulsy? Mendoza, islagar S. pilisma urshoh povè, inu pravi, de k' stirni je pershla is mejsta ena lheni, po vodo, inu ta je bla ena velika greshniza, kir pa Jesus je otel tej lheni nje pregrehe naprej postavil, njo luariti, inu pobolshati, je ulse jogre prezhlal, deb' od nje pregreshniga shivlenja nezh ne bi luedili, deb' njo per postenju ohranil. Glejte, kaj la ena lkerb je imel Jesus lam, la postenje, inu dobru ime zel ene velike greshnize, kir je mouzhal, k' je lhlu la nje zhast. Po temo navuku, inu isgledu le je na tanku ladershal S. Jo. Nepom. inu desglh je imel globoku u' ferze lakopane ulse navuke Jesusove, je vender tega pred drugim otel polsebnu spouniti. Zel fueit vè, lakaj je Joannes mogel umreti, namrezh la volo mouzhanje, k' ny otel resodeti, inu is spoudi povedati, kar le mu S. kraliza Joanna spoveduala, k' je mouzhal takrat, k' ny smel govorit, kje lhlu la dobru imè, inu postenje lojga blishniga, to je bil zel urshoh negove smerti, de je mogel u' vodi Moldavi u' toplen biti. Kral Wenzel, neulsmileni tyran, Diocletianu enak u' foji grosovitnosti, otel je na ulse vishe luedit, kaj le negova kraliza toku po gostim spouduje, tazih Wenzelnou je lhe ldej dosti, Bog jim bodi milostliu. Kral tedej od tega firbiza noter uset nima ne po dnevi, ne po nozhi

pozhitka, dokler bi fuejdil foje kralize spoud; obeta Joannesu velike gnade, vilsoka zhast, al Joannes nozhe lastopit, kar Wenzel uprasa; kir tedej vidi, de is lepo nezh ne opravi, lazhe shugat jezho, martro, lmert, Joannes le mouzhy; kir tedej is nega ne spravi ene belsede, lapovè kral Joannesa flezhi, respeti, is ognenim baklami lhgati, Joannes terpy, inu mouzhy.

[str. 48] Kir tedej vidi kral, de is Joannesam nezh ne opravi, de spoudnik is spoudi ne lna govoriti, ga pusty prostiga, de lna jiti, kamer ozhe. Wenzel je vupal, Nepomucen le bo premislil, inu per eni drugi perloshnosti povedal, kar kral luedit lhely. Joannes pride iz jezhe, is martre u' fojo frajost, le nima nezh bati, kaj ltry? poshlushajte uprashanje, ktiru ldej postavim, jest uprasham, kam le je podal Joannes? je lhal morbit k' arzatu, deb' mu negove rane osdravil? je lhal morbit med ludy, deb' toshil zhes grosovitnost, inu hudabia neulsmileniga krala, ktir ga je pustil lapreti, inu martrati?

Xt.ni! poshlushajte, inu le lazhudite nad mouzhanjam tega S. spoudnika, inu marternika, negovu lhiuljenje pravi, de is jezhe le je podal u' loja kamro na tihim, ny zhloveka k' lebi pustil, lamo la to, deb' hudobni kral la volo foje grosovitnosti per ludjeh u' lhpot ne pershal, deb' per podloshnih postenje, inu dobru imè ne lgubil; nej terpim jest, pravi Joannes, nej terpy moje truplu, de le Wenzel per postenju ostane. Al tyran lkus ulse to ny bil utolashen. Klizhe lpet pred le S. mashnika, ga lpet lili, de mu imà resodeti, kar le je kraliza spouduala; al kir Joannes mouzhy, koker popret, ga lapovè urezhi u' vodo Moldava, u' ktiri je ladobil krono boshjih marternikou, inu postal patron ulsih spoudnikou, inu polsebni pomozhnik ulsih taistih, ktiri od opraulivih jesikou na lojmu postenju, inu dobrimu imenu nedoushnu veliku terpè. Xt.ni! pomi slite ldej en malu, kaj la ena lkerb imel je Nepomucen la dobru imè, inu postenje lojga blishniga, ja zel la zhast lojga nar vezhiga sourashnika, kir je rajshi otel mouzhat, ja la volo mouzhanja u' vodi umreti, koker Wenzelna vun dati. Kdu lna la kunst? Kdu ltry po temo isgledu? per ledajnih zajtih bi blu voshit, deb' ulsi Nepomuceni bli, tok' bi en lam Jerni bil, bi ne hodilu po fuejtu tulku odertih. Toku delezh je pershlu, de lkorej enu kolsilu le ne lme narihtat, zhe le tudi zhloveske, llasti farshke, inu menishke kosty fraven ne glojajo; ja ktir ne lna glodat, nozhe stih dershati oprauliuzam, bo dershan, lalsmehvan la tepza, ktir govoriti ne lna. Ja kar je sous urednu, je to, de zel dushe, ktire le med brumne stejejo, ta vezhi tal dneva u' zirkvah dopernelso, lila po gostim SS. lakramente ushivajo, vender jesika ne lnajo krotiti, ampak gajshlajo blishniga bres strahu, ga grisejo bres ulsmilenja, resnashajo pomankanje, ja hudobnu lnishlene lashy bres vesty, bres tega deb' otle

lastopit, kar pravi S. Jac., de kdur meni, de je brumen, inu fuet, pa ne fna fojga jesika krotiti, postenje, inu dobru imè fojga blishniga varvati, tega brumnost, inu fuetost nezh ne vela, je hinaustvu, je llepa golfia pred fueitam. Al gorje ufsim takim na taisti strashni dan, kader ta, kje blishniga glodal, inu ta, kje glojen bil, bosta stala pred lodnikam Jesusam, kir bo konz ufsiga natouzvanja, ufsiga greshniga domishlvanja, ufsih ferbeshnih fodba, ufsiga hudizhoviga opraulanja, k' bo ulse ozhitnu pred nebam, inu pred fueitam, k' se bo ufsaki pokasal, kokershen je, pamet, inu vyro jim shuga vezhnu gorje, kir la grehe fojga jesika nigdar ne bodo ladosti ltrili. Tat poverne, kar je ukradil, goluf popravi lkodo, ktira je blishnimu sturil, postane pred Bogam spet nedoushen, greh mu bo odpushen, al en opraulivi jesik dobru imè nigdar ny u' stani popolnoma poverniti, lkodo nigdar popravil, la to mu greh ne more odpushen biti, la to je u' ozhitni nevarnosti negovu isvelizhanje. [str. 49] Lubi moji! pomislite le en malu lkodo, ktira pride is pomankanja mouzhanja, od kod pride, de ny fuestobe, ne lubesni med lakonskim, med posli, med folsesko, med ludmy? od kod pride, de eden drugimu nezh ne favupa, de eden drusiga gerdu gleda, inu fourashi? od lamiga pomankanja mouzhanja; zhe mosh per lheni, al lhena per moshu lamirka kej poredniga, morejo to prez drugi fuedit, zhe gospodar per fojih podloshnih kej vidi, zhe podloshni od fojih naprejpostaulenih kej flabiga flhlishy, more prez med ludy vun fnefsenu, vun flrobentanu biti; en polsu drugimu nezh ne favupa, ne folsed folsedu, ne blishni blishnimu, pravjo, ne fna mouzhati, ima hud jesik, ulse resnefse, lazhe tedej eden drusiga gerdu gledati, eden drusiga se ogibat, grenku govoriti, dokler fourashtvu ustane; kaj je urshoh tega? famo to, k' se ne fna mouzhati. Inu toku la volo pomankanja mouzhanja prejde f' zhafsam ufsa fuestoba, myr, lubesen, inu se gode neisrezhene pregrehe. O ulsi taki Xt.ni! ne sem jest postaulen, deb' vals dones suaril, ampak suary vals S. Joannes is fojim isgledam, rajshi je otel on fhgan, martran, utoplen biti, koker blishnimu na dobrimu imenu lkoduati, rajshi je otel umreti, deb' le postenje blishniga obvarvanu blu; raunu la to ga fdej zhasty zel kath. fueit, koker enga patrona la postenje, inu dobru imè, la ktiru je fkerbel, inu aifral noter do kryvy. Kir pa fdej Xt.ni ne fnajo mouzhati, kader gre la zhast, inu postenje fojga blishniga, latorej nad Joannesam ne morejo imeti pomozhnika, temuzh le ojstriga mashvauza. Enga mashvauza, lem rekel, kir ne vem, deb' bil ktir fuetnik, ktir bi se imel vezh bati, koker S. Joannes; drugi fuetniki, kader enmu, al drugimu ena dobroto lkashejo, je le taistimu k' nuzu, ktir njo prejme, inu drugim ny nezh k' lkodi; toku vidimo, de S. Rochus kugo fdravi, S. Ulrich merselzo, S. Peregrin rane, inu lkus to osdraulanje obenimu ne lkodvajo, al S.

Nepomucen raunu la to, kir je en patron la postenje, ne more enmu postenje varvati, deb' to drugimu lkodlivu ne blu, temuzh kader ozhe enmu obvarvati postenje, inu dobru imè, tok more oprauliuze udariti, osramotit, inu k' lhpotu ltriti, koker se je lhe vezhkrat fgodilu. Zhe je tedej temo toku, tok' komu ima brambo, inu pomozh Joannesa na tal priti, koker fem rekel, famo taistim, ktiri se mujajo fkerb imeti la zhast fojga Boga, inu la postenje fojga blishniga. Aifral je Joannes la boshja zhast, kir ny mogel vidit, deb' taista lkus pregrehe pomajnhana, lanezhvana, reshelena, poteptana bla, temuzh je govoril, opominal, suaril bres strahu, k' se ny bal martre, ne zhloveske lamire, koker simo u' pervimu dejli vidili. Aifral je pa Joannes tudi la postenje fojga blishniga, kir je mouzhal, inu fakrival, kar mu je blu pod fuestobo resodetu, je fakrival falerje zel fojga narvezhiga fourashnika, hudobniga krala, inu je toku terdu mouzhal, de je rajshi, koker deb' bil govoril, kar sem vam u' drugimu dejli reslagal. Strimo tudi my po negovimo isgledu, govorimo ferzhnu, kader gre la boshja zhast, mouzhimo terdu, kader je treba mouzhati la obvarvati postenje nashiga blishniga. Profsimo ga pa tudi, de bo fdravil, vishal, inu regiral nash jesik, kir u' temo je negova oblast; kar zhe ladobimo, se fnamo troshtat, de lkus negova pomozh, inu proshno bomo u' temo shiulenju od zhafsniga, inu po smerti od vezhniga shpota resheni.

[str. 50] /Epilogus/ Lubi Jesus! la ktirga zhast povikshati, reshirit, inu pogmerati, je S. Jo: Nep. tulkajn sturil, tulkajn prestal, dej nam lkus negovu fashlushenje gnado, de, kader bo fhlu la pogmerat toja zhast, se ne bomo ustrashili obenga dela, obene muje, ja ne martre, ne smerti, ker ta nam la volo tebe fhugana bla; kar je od nashe platy, oblubimo, de ozhmo faurezhi, nezh porajtati vuvs strah pred zhloveska famiro, ne ustrashit se obenga lanezhvanja, obenga pregajnanja, de le toja zhast ne bo pomajnhana, ne faterta, ampak poufsod, inu od ufsih stuary sposnana, zheshena, inu povikshana. Kar pa ladene dobru imè, zhast, inu postenje nashiga blishniga, dej nam, lubi Jesus, zhednost tojga isvoleniga perjatla S. Jo. Nep. de, kader bo u' nevarnosti nashiga blishniga postenje, inu dobru imè, bomo po negovimu isgledu terdu mouzhali, ja rajshi famy terpeli, koker deb' dobru imè nashiga blishniga imelu fgublenu biti. Zhe je pa toja volo perpustiti, de my postanemo offer hudobnih, opraulivih jesikou, o dej gnado stanovitne poterpeshlivosti do taistiga zajta, k' nafs bosh poklizal pred lodbo, inu plazhal po fashlushenju ulsaziga fmed nafs. Le gnado toja ne odrezi nam, tok' imamo vupanje, de bomo imeli ulselej ladosti ferzhnosti la toja zhast se obnashati, postenje blishniga varvati, opraulanje ne porajtati, inu toku po nashi smerti priti u' drushina tojga perjatla, nashga patrona Joannesa, is ktirim, koker fhelimo,

*raunu toku vupamo gledati, ushivati, lubiti te, zartani Jesus! skus zela dougla [!] vezhnost! Amen.*⁵¹

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije
AS 1073 – Zbirka rokopisov

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana
ŠAL/ Šk. prot.

LITERATURA

- Bachmann, Erich: Zur Symbolik der Johannes von Nepomuk-Kirchen. *Johannes von Nepomuk. Ausstellungskatalog*. Passau : Verlag Passavia, 1971, str. 88–96.
- Cevc, Anica: *Valentin Metzinger 1699–1759. Življenje in delo baročnega slikarja*. Ljubljana : Narodna galerija, 2000.
- Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain: *Slovar simbolov. Miti, sanje, liki, običaji, barve, števila*. Ljubljana : Založba Mladinska knjiga, 1993.
- Cornides-Kinsky, Eleonore: Predigten zu Ehren des heiligen Johannes von Nepomuk in einer barocken Predigtsammlung. *Johannes von Nepomuk. Ausstellungskatalog*. Passau : Verlag Passavia, 1971, str. 130–137.
- Curk, Jože: *Topografsko gradivo V. Sakralni spomeniki na območju občine Mozirje*. Celje 1966.
- Herzogenberg, Johanna: Zum Kult des heiligen Johannes von Nepomuk. *Johannes von Nepomuk. Ausstellungskatalog*. Passau : Verlag Passavia, 1971, str. 25–34.
- Janez Svetokriški: *Sacrum promptuarium* (ur. Pogačnik, Jože, Benedik, Metod, Gantar, Kajetan, Faganel, Jože), Razred za filološke in literarne vede SAZU, Dela 49/3. Ljubljana : SAZU, 1998 (faksimile).
- Kuret, Niko: *Praznično leto Slovencev*, 1. Celje : Mohorjeva družba, 1965.
- Laško*. Laško : Zveza kulturnih organizacij, 1991.
- Matsche, Franz: Die Darstellungen des Johannes von Nepomuk in der barocken Kunst – Form, Inhalt und Bedeutung. *Johannes von Nepomuk. Ausstellungskatalog*. Passau : Verlag Passavia, 1971, str. 35–62.
- Matsche, Franz (ur.): *Johannes von Nepomuk. Ausstellungskatalog*. Passau : Verlag Passavia, 1971, str. 138–205.
- Mikuž, Jure: *Nema zgovornost podobe. Telo in slovenska umetnost*. Ljubljana : Založba Domus, 1995.
- Mikuž, Stane: *Umetnostna topografija grosupeljske krajine*. Ljubljana 1978.
- Ramšak, Mojca: Zmuzljive diskretne nediskretnosti (1. del). *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 39, št. 1–2, 2003, str. 143–169.
- Ramšak, Mojca: "Včasih znam tudi molčati, čeprav se zdi to malo verjetno". Pripombe k mizoginim stereotipom o ženskem opravljanju. *Etnolog*, 14, 2004, str. 121–138.
- Rogerij Ljubljanski: *Palmarium empyreum, seu Conciones CXXVI. de sanctis totius anni ... Pars I.*, (ur. Jože Pogačnik, Kajetan Gantar, Jože Faganel). Razred za filološke in literarne vede SAZU, Dela 55/1. Ljubljana : Fundacija dr. Bruno Breschi, 2001 (faksimile).
- Schmidt, Leopold: Die volkstümliche Verehrung des heiligen Johannes von Nepomuk. *Johannes von Nepomuk. Ausstellungskatalog*. Passau : Verlag Passavia, 1971, str. 98–106.
- Seibt, Ferdinand: Johannes von Nepomuk – ein schweigender Märtyrer. *Johannes von Nepomuk. Ausstellungskatalog*. Passau : Verlag Passavia, 1971, str. 16–24.
- Slomšek, Anton Martin, Faganel, Jože: *Tri pridige o jeziku*. Celje : Mohorjeva družba, 2001.
- Slomšek, Anton Martin, Faganel, Jože, Ogrin, Matija: *Tri pridige o jeziku [Elektronski vir]*, Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2004 (<http://nl.ijs.si/e-zrc/slomsek/data/eSlomsek.html>).
- Stegenšek, Avguštin: *Dekanija gornjegrajska. Cerkevni spomeniki lavantinske škofije*, 1. Maribor 1905.
- Šerbelj, Ferdinand: *Antonio Paroli 1688–1768*. Ljubljana, Knjižnica Narodne galerije. Monografije, 1996.
- Šerbelj, Ferdinand: *Baročno slikarstvo na Goriškem*. Ljubljana : Narodna galerija, 2002.
- Vrišer, Sergej: *Baročno kiparstvo na slovenskem Štajerskem*. Ljubljana : Slovenska matica, 1992.

⁵¹ Zamenjava črk a in o, ki je predvsem posledica pridigarjevega dialekta, je zaradi podobnosti zapisa črk v transkripciji na nekaterih mestih vprašljiva. Za nasvete pri transkripciji se zahvaljujem dr. Matiju Ogrinu.

Z U S A M M E N F A S S U N G

Der Hl. Johannes Nepomuk, Wahrer des guten Rufs und Beschützer vor bösen Zungen.

Die Predigt am Tag des Hl. Johannes Nepomuk im Jahr 1813 in Ljubljana

Die ikonographische Darstellung des Hl. Johannes Nepomuk beruht auf dem slowenischen Kunstmateriale, sie konzentriert sich auf Szenen und Symbole in Zusammenhang mit der Wahrung des Beichtgeheimnisses durch den Heiligen, der Zungenreliquie und dem Sieg über die Verleumdung. Aus der Reihe der Standardwerke stechen ikonographische Meisterwerke hervor, wie z.B. das Gemälde Antonio Parolis aus Sveto bei Komen (1743), wo das Jesuskind dem Hl. Nepomuk ein Glöckchen (Klangsymbol) überreicht, in der Tat eine Inversion der üblichen Komposition, wo der Hl. Johannes Nepomuk der Maria mit dem Kind seine Zunge (Symbol der Verschwiegenheit) überreicht. Von Interesse ist auch die Formulierung der Beichte der Königin auf dem Gemälde von Razkrižje (1780), wahrscheinlich ein Werk Anton Jo-

seph Lerchingers, wo der Teufel mit langer zugespitzter Zunge an die Personifikation der Verleumdung illudiert. Der kunstgeschichtliche Teil des Beitrags bildet die Grundlage für die Vorstellung der Predigt zum Thema Nepomuk als Patron der Verleumdeten, die von einem anonymen Autor im Jahr 1813 in Laibach (Ljubljana) verfasst wurde. Die Predigt mit einem Hauch des Barock weist die charakteristische rhetorische Struktur (*exordium, pars I, pars II, epilogus*) auf und beruht auf dem Kontrast zwischen Nepomuks Eloquenz zu Ehren Gottes (*tempus loquendi*) und seiner Verschwiegenheit zur Erhaltung der Ehre des Nächsten (*tempus tacendi*). Der Verfasser stützte sich dabei auf die in den *Acta Sanctorum* veröffentlichte Biographie des Heiligen von Bohuslav Balbin, er beruft sich aber auch auf die Heilige Schrift und auf die Kirchenväter (Johannes Chrysostomus, Hieronymus, Augustinus, Bonaventura u.a.). Er aktualisierte das Thema, applizierte er es doch auf die zeitgenössische Gesellschaft, in welche in der josephinischen Ära der Geist des Liberalismus einzudringen begann. Er verurteilt ihre Verderbtheit und greift besonders die üble Nachrede der Scheinheiligen an. Der Wortlaut der Predigt wird im dritten Teil des Beitrags in seiner Gesamtheit veröffentlicht.